Мене, видимо, сама доля вибрала, щоб ниточка білих ворон і в цьому поколінні нашої родини не ввірвалася. Бо хтось же та повинен не дати їй увірватися, і цей обранець — я. Мабуть, ніхто цього не сподівався від мене, одначе тепер уже годі що вдіяти: я — біла ворона, й край. Мудрі голови в нашій родині кажуть, що це дядько Отто збив мене з доброї стежки. Дядько Отто був біла ворона старшого покоління й мій хрещений батько. Хтось же та мусив бути білою вороною й тоді, і ось нею був він. Звісно, за хрещеного його запрошено, як ще не виявилося, що він збився з трибу; так і зо мною: мене теж узято за хрещеного одному хлопченяті, а ось тепер, відколи всі мене мають за білу ворону, його бояться мені й на очі показати. Коли ж по правді, то нам з дядьком Отто мали б дякувати, бо родина, де немає білої ворони, завше буває безнадійно сіра.

З дядьком Отто я заприязнився давно. Він часто приходив до нас, щоразу наносив більше ласощів, ніж треба було на батькову думку, говорив, мов на скрипці грав, і наостанку завше просив позичити грошей.

Дядько Отто мав царя в голові. Не було того в світі, з чим би він не був обізнаний: соціологія, красне письменство, музика, архітектура,— на всьому тому дядько знався, та ще й неабияк. Фахівці й ті з ним розмовляли залюбки, і він здавався їм цікавою, освіченою, просто-таки чарівною людиною, поки не приголомшував навісним проханням позичити грошей і не розбивав тим усіх чарів. Оце й було в ньому найжахливіше: він чигав не тільки на гроші рідні, а розкидав свої хитрі тенета всюди, де лиш сподівався на який-такий здобуток.

Усі старші в родині були тієї думки, що він міг би з своїх знань озолотитися,— так звичайно говорили за їхніх часів,— та він не обертав на золото знань, він. десь, вирішив озолотитися з нервів своїх родичів.

Ніхто так і не одгадав, як він добирав способу щоразу викликати в співрозмовця певність, що сьогодні він грошей не попросить. Одначе він просив їх. Неминуче. Невблаганно. Я гадаю, він просто не міг опертися спокусі скористати з доброї нагоди. Його мова лилася так натхненно, кипіла такою непідробленою пристрастю, вражала таким гострим розумом, лунала таким громом ворогам і таким апофеозом друзям, іскрилася таким блискучим дотепом,— так він чудово говорив, що просто годі було й здумати, ніби він знову сьогодні заведе про... Одначе він заводив...

Він знав, як доглядати немовлят, хоч сам ніколи не мав дітей, збирав коло себе жіноцтво, оповідаючи про те, як годувати малих під час недуги, раяв присипки, тут-таки писав на папірцях рецепти масті, розказував, чого й по скільки давати дитині випити, ба навіть знав, як швидко втихомирити мале. Оплакана дитина в нього на руках умить затихала. Щось таке в ньому було, мов якісь чари...

Так само вільно аналізував він дев'яту симфонію Бетховена чи складав юридичні папери, ставлячи просто з голови номер закону, що торкався справи...

Але хоч би там що й хоч би з ким він говорив, розмові, зрештою, надходив край, доводилось прощатися,— і завше в найостаннішу хвилину, здебільшого вже в передпокої, коли двері господи майже зачинялися за ним, він просував у них блідий вид із жвавим чорним оком і так, ніби між іншим, удавався до голови скам'янілої з жаху родини:

— До речі, ти б не міг мені...

Суми, що їх він просив, лежали між одною й п'ятдесятьма марками. П'ятдесят марок була його вершина. За десятки років виробився мов неписаний закон, за яким йому не вільно було попросити більше.

— На малий термін,— щоразу додавав він.

"На малий термін",— то був у нього найлюбіший вислів. Потому він вертався в дім, знову клав капелюха на підставку дзеркала, розмотував із шиї хустку й зачинав розказувати, нащо йому гроші. Він завше плекав плани, непомильні плани. Гроші ніколи не були йому потрібні просто так, для себе, а неодмінно, щоб покласти, врешті, твердий підмурівок під своє життя. Його плани хиталися межи рундуком з лимонадом, що гарантував, на його думку, добрий і певний заробіток, і заснуванням політичної партії, що мала врятувати Європу від згуби.

Фраза "До речі, ти б не міг мені..." стала пострахом у нашій родині,— тітоньки, двоюрідні бабуні, ба навіть троюрідні племінники мало не вмлівали, зачувши оте його: "На малий термін".

А дядько Отто,— я гадаю, що він був цілком щасливий, поспішаючися сходами наниз,— простував до найближчої пивнички, аби гаразд обміркувати свої плани. Він прискорював їхній плин у своїй голові плящиною горілки або трьома пляшками вина,— коли на що ставало роздобутих грошей.

Я не критимуся більше, що він пив. Він пив, хоча його ніколи не бачили п'яного. До того ж він мав видиму потребу пити самотою. Марно й пробувати було приспати в ньому чаркою намір позичити грошей. Барило вина, й те не втримало б його, щоб на прощання, в найостаннішу хвилину, він ще раз не просунув голову в майже зачинені вже двері й не спитав:

— До речі, ти б не міг мені... на малий термін?..

Та я ще не сказав про найгіршу його рису: іноді він оддавав позичку; мабуть, йому траплялося часом дещо заробити: колишній радник права, він, певне, давав часами юридичні консультації. В такі хвилини він з'являвся до свого кредитора, діставав з кишені зім'яту банкноту, закохано-тужливо розправляв її й казав:

— Ти був такий ласкавий, що зарятував мене, ось же тобі твої п'ять марок.

Потому він дуже хутко зникав, а найпізніше за два дні з'являвся знову — позичати суму, завше трохи більшу од тієї, що перед тим повернув. Усі чудувалися, як йому пощастило дожити замалим не до шістдесяти років, не маючи того, що звичайно називають справжнім фахом. І вмер він зовсім не з хвороби, що її міг би, здавалося, нажити пиятикою. Він був здоровий, як дзвін, серце його билося на славу, а сон у нього був такий, як у здорової дитини, що, вдовольнивши голод материним молоком, з чистісіньким сумлінням засинає до другого годування. Ні, він загинув раптово, йому вкоротила віку нещаслива пригода, а те, що сталося но його смерті, може, ще химерніше, ніж було його життя.

Як сказано, дядько помер через лиху пригоду: його переїхала машина з трьома причепами, в самісінькому центрі міста, і щастя ще, що перший на місце лиха нагодився чесний чоловік,— він же таки звістив поліцію і дав знати про дядькову смерть родичам.

У дядьковій кишені знайшли гаманець, де був медальйон із образом божої матері, проїздний на трамвай, дійсний ще на два дні, та двадцять чотири тисячі марок грошей разом з копією розписки, що її він дав хазяїнові лотереї,— власником цих грошей дядько Отто був не більше як хвилину, а чи й менше, машина переїхала його за метрів, може, з п'ятдесят від лотерейної контори.

А далі всій нашій родині довелося зазнати ганьби. У дядька в хаті панували злидні; тільки й було там, що стіл, стілець, залізне ліжко, шаховка, трохи книжок та ще великий записник, а в ньому довгий перелік усіх, кому він мав оддати гроші,— аж до того боргу, що він зробив увечері напередодні, коли роздобув чотири марки. Окрім того, в записнику був короткий заповіт,— у ньому дядько Отто відписував усе своє майно мені.

Мій батько, як виконавець духівниці по небіжчикові, заходився сплачувати дядькові борги. Перелік дядькових кредиторів займав мало не весь той записник, а його перша позичка сягала в ті часи, коли він раптом занедбав свою кар'єру судового радника, аби віддатися іншим планам, що коштували йому стільки часу й грошей.

Його борги загалом склали десь із п'ятнадцять тисяч марок, що їх він напозичав більше як у семисот кредиторів, почавши від кондуктора трамваю, що повірив йому двадцять пфенігів на квиток за проїзд, і скінчивши на моєму батькові, якому дядько Отто винен був аж дві тисячі марок, напевне, через те, що в батька дядькові найлегше було видурити гроші.

Якимось дивним чином день дядькового похорону збігся з днем мого повноліття, і я тоді ж посів десять тисяч марок спадщини і зараз-таки перервав щойно почату науку, щоб присвятити себе іншим планам. Не зваживши на сльози батька й матері, я кинув домівку й пішов жити в хату дядька Отто,— дуже вже мене туди тягло. І я ще й досі там живу, хоча мій чуб уже давненько почав лізти. Начиння в хаті відтоді ні збільшилося, ні поменшало.

Тепер я знаю, що за багато що брався намарне. Дарма було, приміром, силкуватися стати музикою,— а надто писати музику самому, — в мене немає на те хисту, одначе за цей досвід я заплатив три роки марної науки і, звісна річ, придбав славу нероби, до того ж пустив за вітром усі гроші; але це вже було так давно.

Мені тепер не в пам'ятку всі мої плани — занадто вже багато їх було, та й часу, щоб збагнути їхню марність, я потребував за кожним разом менше. Дійшлося до того, що мій кожний новин план жив не більше як три дні — термін, замалий навіть на план.

Термін моїх планів зменшувався так прудко, що зрештою вони перетворилися на коротенькі спалахи думок, яких я був не годен будь-кому переповісти, бо й сам не встигав до ладу їх осягнути.

Як здумаю, що я колись міг цілих три місяці вивчати фізіономіку, а потім дійшов до того, що протягом одного вечора намірявся стати художником або садівником, механіком або матросом, засинав, твердо переконаний, що народився вчителем, а прокидався непохитно певний, що праця митника — ось де моє правдиве покликання.

Коротше кажучи, я не маю ані привітності, ані до— волі-таки твердої витримки дядька Отто; до того ж, із мене кепський співрозмовник: у гостині я звичайно сиджу мовчки, наганяючи на всіх нудьгу, а прохання позичити грошей викладаю так незграбно й зопалу, що воно звучить як нахабне домагання.

Лишень з дітьми я вмію легко дійти злагоди, і це, мабуть, єдина добра риса, що перейшла мені від дядька Отто. У мене на руках малі одразу стихають і, дивлячись мені в обличчя, починають усміхатися, коли тільки вони вже вміють усміхатися, хоча всі кажуть, що я справжнє опудало.

Мені не раз на глум радять започаткувати славну когорту няньок-чоловіків у дитячих яслах і заразом покласти край складанню безхосенних планів. Та я не важу на дитячі ясла. Мені здається, нас якраз те й робить білими воронами, що ми не вміємо переводити на гроші своїх питомих здібностей, чи, як звичайно кажуть, застосовувати їх на практиці.

В усякому разі, певне одне: коли я таки біла ворона,— бо сам я не зовсім ще цього певен,— коли, кажу, я справдішня біла ворона, то, либонь, іншого ґатунку, ніж був дядько Отто. Я не маю ані його легкості, ані його природженого чару; та й те ще, що мене гнітять мої борги, його ж вони, здавалося, мало журили.

І я вчинив щось страховинне: я капітулював, попросив знайти мені роботу. Я благав родичів допомогти мені десь улаштуватися, благав їх перевести в діло всі свої знайомства, щоб я нехай раз, хоч раз на своєму віку узяв до рук тверду платню за певну працю.

А що я так усіх просив, викладав ті прохання усно й на письмі, наполягав і квапив,— то я злякався, коли все те було прийняте за правду й переведене в життя, злякався й зробив щось таке, чого ще досі не робила ні однісінька біла ворона: я не одкинувся від своїх слів, не знехтував турбот рідні, я став на ту роботу, що вони для мене напитали. Я поступився тим, чим нізащо не повинен був поступатися: своєю волею!

Щовечора, коли я втомлений вертав додому, мене гризла досада, що ось минув ще один день мого життя, який не дав мені нічого, лиш утому, злість і якраз стільки грошей, щоб я міг узавтра знову стати до роботи, коли можна назвати ті обов'язки, що я справляв, роботою: я розкладав рахунки за абеткою, пробивав у них дірочки й підшивав їх у новесенькі папки, де їм судилося весь вік терпляче ждати, аби так і не діждатися оплати; писав я й рекламні листи, що потім без усяких наслідків мандрували країною, тільки дурно обтяжуючи поштарські торбини; або часом складав і такі рахунки, що за них навіть хтось платив готівкою. Мав я діло й з торговельними агентами, що марно силкувалися збути комусь ту погань, яку випускав наш шеф.

Шеф той — непосидюща худобина, що все кудись спішить і зроду нічого не робить, гайнує на дурниці золоті години дня — яке ж бо дурне існування! — що навіть самому собі не важиться сказати, скільки має боргу, і так, ледве тримаючись, щоб не впасти, іде від буфу до буфу — достоту акробат з надувними кульками: не встигне лопнути одна, як він уже надув другу, тільки позаду зостаються огидні клапті гуми, що хвилю перед тим вабили блиском, життям і пишнотою.

Наша контора прилягла до майстерні, де з десяток меблярів виготовляє оті меблі, що їх купують, аби цілий вік клясти, коли не стане духу викинути на смітник у перші три дні: столички до куріння, швацькі

шаховки, манісінькі комодики, мальовані з великим хистом стільчики, що розпадаються під трирічними дітьми, підставочки під вази, жардиньєрочки,— словом, усякий мотлох, що його, на перше око, начебто робили руки різьбяра, насправді ж фарбував під лак поганенький маляр, сподіваючись фальшивою подобою краси виправдати дорогу ціну.

Отож я збавляв день за днем,— усього їх мені минуло там чотирнадцять,— у конторі того немудрого чоловіка, що сам себе сприймав наповажне та ще й мав за митця, бо інколи показувався коло креслярської дошки,— за мене це сталося тільки раз,— при повній мистецькій зброї: з папером та рейсфедером, аби спроектувати щось із своїх миршавих творінь — підставочку на квіти чи новий тип домашнього бару — на тривалу злість нащадкам.

Він мов не бачив, які безглузді його проекти. Накидавши один із таких витворів,— за мене, як уже сказано, це сталося тільки раз,— він гнався кудись на своїй машині зробити творчу паузу, що затягалася на вісім днів чи й на довше. Креслення ж перекидали майстрові, той клав його перед собою на верстат, довго вивчав, зібравши лоба в зморшки, потому виготовляв зразок, щоб пустити ту конструкцію в серійне виробництво. Згодом я день при дні бачив у запорошені вікна майстерні — він звав її фабрикою — цілі стоси нової продукції: поличок або столиків під телевізор, що навряд чи варті були витраченого на них клею.

Ото тільки й виходило з майстерні доброго, що речі, виготовлені без відома шефа, коли меблярі напевне знали, що він знову не з'явиться кілька днів: стільчики під ноги або маленькі скриньки на всілякий жіночий скарб, що тішили своєю міцністю й простотою,— ще й онуки їздитимуть колись верхи на тих стільчиках, а на добряче змайстрованих білизняних розпірках маятимуть сорочки ще не одного покоління. Отож те, що було на потіху чи потребу людям, творилося нелегально.

Та з усіх людей, з якими я здибався за час тієї інтермедії — моєї виробничої діяльності, найдужче подобався мені кондуктор трамваю, що засвідчував недійсність моїх днів. Він брав отой маленький клаптик паперу — мій проїздний на тиждень, вкладав у роззявлену пащу своїх щипчиків, звідки невидимо спливало чорнило, і перекреслював два сантиметри площі — день мого життя, коштовний день, що не приніс мені нічого, крім утоми, злості і якраз такої суми грошей, аби я й далі міг справляти свою безглузду службу. З байдужою величністю, немов сама доля, той чоловік у простому одязі робітника міського транспорту щовечора підтверджував недійсність тисяч людських днів...

Я ще й досі лихий на себе, чому не заявив шефові, що кидаю в нього службу, перше ніж був майже змушений її кинути, чом не пожбурив йому всю його рахубу, перше ніж був майже змушений пожбурити,— бо якогось дня господиня квартири, де я мешкав, привела до мене на роботу понурого, вовкуватого чоловіка; він відрекомендувався як повірник лотереї і дав мені до відома, що коли я справді той і той і маю в себе отакий номер квитка, то в такому разі я — власник виграшу, що становить п'ятдесят тисяч марок. А що я справді був той і той і мав отакий номер квитка, то я тут же таки, не повідомляючи шефа, покинув службу, взявши на своє сумління непроколені й непопідшивані рахунки. Більше мені не лишалося нічого, як податись додому, одержати гроші і поштовими переказами звістити рідню про зміну в своєму майновому стані.

Очевидячки, тепер багато хто сподівається, що я хутко помру або стану жертвою лихої пригоди. Одначе до якогось часу машини нібито не важать на мій вік і серце в мене здоровісіньке, дарма що й я не цураюсь чарчини. Тепер, по сплаті всіх боргів, я став власником майже тридцяти тисяч марок, що не підлягають оподаткуванню, і вдруге зробився коханим дядьком, якому несподівано знову прослалася стежка до його хрещеника. Загалом-бо діти люблять мене, і тепер мені вільно бавитися з ними, купувати їм м'ячі, годувати морозивом, неодмінно з кремом, накуповувати кожному цілі в'язки надувних кульок — і в їхньому веселому гурті рясно заквітчувати гойдалки чи каруселі.

Моя сестра зараз-таки придбала синові, моєму хрещеникові, лотерейного квитка, і я останнім часом не раз сам собі міркую, хто ж із нинішнього молодого покоління піде мені вслід, хто з цих квітучих, галасливих, любих дітлахів, що їх пустили на світ мої брати й сестри, вийде на білу ворону наступного покоління. Наша-бо родина зроду не була й не буде безнадійно сіра. Хто буде слухняний до самісінького того дня, коли більше не схоче бути слухняний? Хто несподівано забажає присвятити себе іншим, своїм власним, найпривабливішим, найпевнішим планам? Мені б хотілося це знати, мені б хотілось поділитися з ним досвідом, бо й ми, білі ворони, теж маємо свій досвід, наш хист має свої правила гри, і я хотів би передати їх йому, своєму послідовникові, що нині, до якого часу нерозпізнаний, мов орленя серед куріпчиних дітей, бавиться вкупі з усіма.

Але якесь глухе чуття каже мені, що я не доживу до тієї хвилини, поки він об'явиться, аби звірити йому таємницю нашого біловоронячого хисту; він в'явиться раптово, випурхне, мов птах із кишені, коли я помру й комусь треба буде мене замінити; з розпашілим обличчям він стане перед родичами й скаже їм, що з нього досить їхніх звичаїв, і я нишком сподіваюсь, що на той час ще зостанеться трохи моїх грошей, бо я змінив духівницю і відписав решту свого майна тому, хто перший дасть по собі знати, що він піде моєю дорогою.

Головне, щоб він нічого не залишився їм винен...